

Przypisanie winy. Podstawy teorii ekskulpantów

Mikołaj Małecki

Kraków 2019

3.1. Zawartość art. 1 § 3 k.k.

Przystępując do wykładni art. 1 § 3 k.k., uwagę zwraca przede wszystkim to, że jego literalne odczytanie doprowadza do absurdu polegającego na generalnym zablokowaniu możliwości przypisania winy jakiemukolwiek sprawcy czynu zabronionego. Przypomnijmy, że zgodnie z treścią art. 1 § 3 k.k., sprawca czynu zabronionego nie popełnia przestępstwa, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu. Przepis ten odczytany wprost wymaga więc, by przypisać winę w czasie czynu. (Co ciekawe, ustawa mówi tu o czasie czynu, nie zaś „czynu zabronionego” czy też „tego czynu” – tj. w domyśle czynu zabronionego – wskazując jednoznacznie na to, iż musi tu chodzić o czas określonego zdarzenia historycznego, czegoś, co realnie czyni dany sprawca). Chodziłoby więc w tym ujęciu o to, by **już w czasie czynu przypisać sprawcy winę**. Nie ulega jednak wątpliwości, że w czasie czynu nikt nigdy nie przypisuje sprawcy winy; ani co do zasady faktycznie, ani już z pewnością ustrojowo nie jest możliwe, by sąd towarzyszył sprawcy w czasie czynu i już wtedy przypisywał mu winę. (Sędzia przypisujący sprawcy winę w czasie czynu byłby *de facto* świadkiem czynu, a sędzia będący świadkiem czynu nie może dokonać prawnie wiążącej oceny tego czynu w procesie karnym, gdyż jest z mocy prawa wyłączony od udziału w sprawie – *iudex inhabilis*, art. 40 § 1 pkt 4 *in principio* k.p.k.).

Spostrzeżenie to dowodzi, że literalne odczytanie omawianego przepisu prowadzi do nieakceptowanych konsekwencji i słusznie w literaturze karnistycznej przepis ten nie jest, rzecz jasna, interpretowany we wskazany wyżej sposób. Interpretacja art. 1 § 3 k.k. powinna zatem uwzględniać podstawowe właściwości stanów rzeczy, do których przepis ten się odnosi. Co jednak najistotniejsze, należy podkreślić, że wybór jednego z konkurencyjnych rezultatów interpretacji omawianego przepisu powinien opierać się na wyraźnie ujawnionych argumentach czy preferencjach i powodach wyboru takiego a nie innego sposobu odczytywania treści zawartych w interpretowanym przepisie. Sprawdźmy, do jakich wniosków prowadzi dokładniejsze przyjrzenie się treści art. 1 § 3 k.k.

Rekonstrukcja głębokiej struktury zdania tworzącego art. 1 § 3 k.k. z zastosowaniem niewiadomych pozwala na sprecyzowanie, że w gruncie rzeczy mowa jest tu o przypisaniu przez kogoś czegoś, komuś, kiedyś. Aplikując głęboką strukturę analizowanego przepisu na grunt modelu struktury przestępstwa w sensie czynu przypisywanego, możliwe jest

podstawienie pod wskazane zmienne elementów wysłowionych wprost w art. 1 § 3 k.k. bądź koniecznie dopowiedzianych z uwzględnieniem właściwości sytuacji konwencjonalnej, opisywanej przez omawiany przepis. Przyporządkowanie to ilustruje tabela nr 4.

Niewiadome	Ktoś	Coś	Komuś	Kiedyś
Podstawienie	Uprawniony organ/sąd	Wina w czasie czynu	Sprawca czynu zabronionego	Faza procesu karnego

Tabela 4. Struktura głęboka art. 1 § 3 k.k. wraz z podstawieniem (oprac. M.M.)

Widać wyraźnie, że niewiadoma „kiedyś” nie może zostać wypełniona nasuwającą się po wstępnej lekturze art. 1 § 3 k.k. treścią „w czasie czynu” (aspekt temporalny w sensie historycznym). Tego typu podstawienie prowadziło do wzmiankowanego wcześniej absurdu sprowadzającego się do uznania, że sąd powinien dokonać oceny czynu sprawcy w czasie tego czynu, co jest, jak wiadomo, niemożliwe. Podstawienie to prowadziło również do dewiacji semantycznej³³⁸, gdy próbowalibyśmy opisać zaistniały stan rzeczy w postaci zdania oznajmującego o typowym zdarzeniu, w ramach którego doszło do stwierdzenia przestępności określonego czynu, przy użyciu określenia „czas czynu” w sensie wskazującym na czas, w którym przypisywano sprawcy winę (historycznie):

1. * „Sąd Rejonowy w Częstochowie wyrokiem z dnia 15 stycznia 2019 r. uznał Mikołaja Małeckiego w czasie czynu za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu, polegającego na tym, że w dniu 15 stycznia 1986 r. (uczynił to i to)”;
- 2 „Sąd Rejonowy w Częstochowie wyrokiem z dnia 15 stycznia 2019 r. uznał Mikołaja Małeckiego za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu, polegającego na tym, że w dniu 15 stycznia 1986 r. (uczynił to i to), [biorąc pod uwagę] czas czynu”.

Dewiacja semantyczna – zdanie oznaczone gwiazdką „*” – polega na tym, że skoro wskazany sąd uznał sprawcę za winnego zarzucanego mu czynu wyrokiem z dnia 15 stycznia 2019 r., to oczywiście nie uznał go winnym popełnienia zarzucanego mu czynu w czasie czynu, tj. 15 stycznia 1986 r.

338 Na temat roli tak zwanego negatywnego materiału językowego w badaniach lingwistycznych zob. szerzej: M. Grochowski, *Rola...*, *passim*; I. Duraj-Nowosielska, *O teście...*, *passim*; N. Chomsky, *Degrees...*, *passim*. W kwestii wykorzystania metody uwzględniającej rolę dewiacji semantycznych na gruncie analizy karnistycznej zob.: M. Małecki, *Przygotowanie...*, *passim*, szczególnie s. 355–356; M. Małecki, *Co zmienia...*, s. 19 i n.

Przypisywał mu bowiem winę w 2019 r., a nie w 1986 r. Wewnętrznie spójne jest natomiast zdanie oznajmiające, że Sąd Rejonowy w Częstochowie uznał sprawcę za winnego czynu popełnionego 15 stycznia 1986 r., biorąc pod uwagę czas tego czynu, gdy przypisywał mu winę w wyroku wydanym dnia 15 stycznia 2019 r. Może być oczywiście również i tak, że biorąc pod uwagę winę ustaloną w oparciu o okoliczności z czasu czynu, sąd nie przypisze tej winy sprawcy czynu zabronionego, a w rezultacie nie stwierdzi przestępności czynu – co będzie spójne i w pełni adekwatne do treści analizowanego art. 1 § 3 k.k.

Oznacza to, że niewiadoma „kiedyś” musi wskazywać na rzeczywisty moment poddawania czynu wiążącej prawnie ocenie przez pryzmat przesłanek struktury przestępstwa (aspekt temporalny w sensie ahistorycznym). Temporalne uwarunkowania opisywanego stanu rzeczy opisane zostały w czasowniku „przypisać”. Określenie to koduje istotną informację o rzeczywistej czynności konwencjonalnej, sprowadzającej się do ustalenia możliwości przypisania sprawcy winy przesądzonej w oparciu o czynniki aktualizujące się w czasie czynu. Z uwagi na materialnoprawne funkcje przypisania winy jako warunku przestępności czynu, informacja ta nie może jednak zostać sprowadzona wyłącznie do technicznej czynności procesowej, abstrahującej od znanych organowi procesowemu uwarunkowań związanych z oceną możliwości przypisania sprawcy winy, lecz wprowadza dodatkowy wymóg zbadania, czy wyznaczniki przestępności ustalone na moment czynu w świecie nieistniejącym S_0 mogą czy „nie mogą” zostać przypisane sprawcy czynu zabronionego w świecie rzeczywistym S_r .

Uwzględnienie głębokiej zawartości art. 1 § 3 k.k. pozwala na stwierdzenie, że przepis ten wysławia kilka niezależnych od siebie informacji związanych z badaniem przestępności czynu, potwierdzając konieczność wieloaspektowego/wielowarstwowego, a więc wieloświatowego podejścia do struktury przestępstwa w prawie karnym, a zarazem rzucając nieco światła na charakter prawny instytucji określonej w art. 1 § 3 k.k.

Po pierwsze, wina ma zostać przypisana **sprawcy czynu zabronionego**, a zatem zakłada się tutaj, iż konieczne jest ustalenie popełnienia przez daną osobę czynu zabronionego. Stwierdzić należy wyczerpanie znamion określonego typu czynu zabronionego pod groźbą kary, w tym znamion strony przedmiotowej i znamion strony podmiotowej czynu zabronionego, w szczególności ustalić obiektywnie rozumiane

sprawstwo danego czynu (w sensie art. 18 § 1 k.k.). Zabronienie czynu w rozumieniu analizowanego przepisu oznacza również wykluczenie zaistnienia kontratypu wyłączającego jego bezprawność.

Po drugie, sprawcy czynu zabronionego ma zostać przypisana **wina w czasie czynu**. Sformułowanie to wymaga odróżnienia dwóch operacji związanych z aspektem winy: ustalona musi zostać wina w czasie czynu (operacja 1) i jest to nieodzowne do badania w dalszej kolejności możliwości jej przypisania sprawcy stającemu pod zarzutem odpowiedzialności karnej (operacja 2). Przypisanie winy w czasie czynu oznacza weryfikację zaistnienia okoliczności wyłączających winę w świecie już-nieistniejącym S_0 , zgodnie z powszechnie przyjmowanymi w nauce prawa karnego analizami tych instytucji prawnych, do których zaliczyć można stan wyższej konieczności wyłączający winę (art. 26 § 2 k.k.), kolizję obowiązków wyłączającą winę (art. 26 § 5 k.k.), usprawiedliwiony błąd co do okoliczności stanowiącej znamię przedmiotowe czynu zabronionego w postaci nieświadomości okoliczności stanowiącej znamię pozytywne albo urojenia okoliczności stanowiącej znamię negatywne (art. 28 § 1 k.k.), usprawiedliwiony błąd co do okoliczności stanowiącej znamię kontratypu lub instytucji wyłączającej winę (art. 29 k.k.), usprawiedliwiony błąd co do prawa (art. 30 k.k.) oraz niepoczytalność (art. 31 k.k.), która nie została zawiniona przez sprawcę czynu (art. 31 § 3 k.k.). W tym sensie art. 1 § 3 k.k. zawiera materialnoprawną przesłankę winy w klasycznym rozumieniu jednej z teorii winy, na przykład normatywnym czystym.

Po trzecie, ustalona w czasie czynu **wina ma zostać przypisana sprawcy**. Akcent spoczywa na słowie „przypisać”. Jeżeli ustawa karna zakłada podjęcie przez sąd określonej czynności konwencjonalnej prowadzącej do ukształtowania dyskrecjonalnej decyzji o przypisaniu bądź braku przypisania danej osobie winy, **procedura ta zakładać musi podjęcie wskazanej decyzji w oparciu o zestaw określonych przesłanek, różnych od przesłanek i czynników uwzględnianych na poprzednich etapach rozumowania prawniczego związanych z aspektami bezprawności, karalności, karygodności i winy w czasie czynu**. Elastyczny mechanizm dyskrecjonalnej decyzji sędziowskiej skorelowany zostaje w ten sposób z miarodajnymi i swoistymi dla opisanej czynności konwencjonalnej czynnikami wpływającymi na ukształtowanie tej decyzji w sposób zgodny z regułami, zasadami, instytucjami i intuicjami wymierzania sprawiedliwości w państwie praworządnym.